

TRANZIȚIE ȘI IDENTITATE COLECTIVĂ ÎN ROMÂNIA

— Discursul politic și comunicarea de masă —

„Ne aflăm la nivelul temporar zero
al marilor mitologii”
(Edgar Morin)

Reflecția noastră are ca subiect factorii comunicării, „agenții schimbării” (Transforming agents — T. A. a lui Turner) în reconstruirea unei identități colective în România, în perioada de tranziție.

În T.A. includem următorii factori ai comunicării: demonstrațiile de stradă, mitingurile, lozincile, cântecele, sloganurile; inscripțiile de pe ziduri (graffiti), zvonurile; biserica, monumentele funerare; mediile de informare — presă, radio, TV, cinema.

Considerăm că factorii comunicării reprezintă reflectarea strategiilor simbolice și mitologice întreprinse de diferitele segmente ale colectivității.

Ne punem întrebări, în perspectivă culturalistă, asupra: 1. dezorganizării și reorganizării spațiului de confruntare publică, după un model democratic al comunicării; 2. construcție, deconstrucție și reconstrucție simbolică a realității prin discursurile aflate în competiție; 3. rolul factorilor comunicării ca „model al și model pentru cultură” (Bird și Dardenne 1988; Geertz, 1973).

Vom încerca să demonstrăm:

1. în primul rând, că spațiul de confruntare publică nu mai este monopolul unui singur discurs dominant (St. Hall, 1979), ci rezultatul confruntării discursurilor aflate în competiție;

2. în al II-lea rând, că factorii comunicării sunt instrumente de construcție și reconstrucție simbolică colectivă. În perioada de tranziție, ca ritual de trecere la un rol mitologic. Pentru noi, mitul este un tip deosebit de povestire, al cărui model a fost dat de legendele zeilor din Grecia antică. Nefiind nici povești, nici fabule, nici povestiri istorice, miturile nu sunt adevărate decât pentru societatea care le povestește, le trăiește... chiar dacă pentru observatorii străini totul e neverosimil (Muccheilli, 1986).

Povestirea imaginară și retorica mitologică înving din moment ce răspund unor nevoi simbolice și aduc o ordine psihologică față de realitatea în dezordine (Stoiciu și Șimar, 1992).

3. iar în al III-lea rând, T.A. joacă un rol de „model al tranziției și model pentru tranziție”. Factorii comunicării și în special, știrile ca „tip particular de *narațiune mitologică* cu propriile lor coduri simbolice, recunoscute de public” (Bird și Dardenne, 1988, p. 71) sunt un discurs-oglinză al dezorganizării sociale. Tranziția, ca o criză a structurilor economice, politice, sociale și morale este însoțită de o imagine simbolică de explozie

a adevărilor ; ceea ce dă oamenilor dreptul de a respinge ceea ce nu este propriul lor adevăr, întărind, în schimb, explozia socială.

Purtători ai „tensiunilor sincrone” (Collins, 1989), factorii comunicării au un efect de rezonanță și reverberație ; ei amplifică neliniștea și angoasa oamenilor în fața dezorganizării sociale.

1. Tranziție și explozie socială

Contextul și cadrul de referință al analizei noastre îl constituie tranziția.

Dintr-o perspectivă antropologică, tranziția se poate defini ca o „stare liminală” (Turner, 1990), prăbușirea ordinii obișnuite, „un haos care atinge ansamblul corpului social, un ritual de trecere de lungă durată, balans între înainte și înapoi”. Tranziția cuprinde ansamblul societății vizând aspectul macrosocial (structurile și funcționarea socială), aspectul instituțional și reprezentările sociale. Dacă se poate identifica începutul tranziției, nu același lucru se poate spune despre durata perioadei de trecere. Așa cum remarcă Soljenițin (1993) pentru fosta URSS, dacă actualul haos evocă în mod direct revoluția din 1917 și lovitura de stat bolșevică, ce durase 8 luni, de data aceasta batem pasul pe loc de vreo 7 ani ; întrebarea care se pune în acest caz este : *„când și de care parte, vom ajunge la liman” ?*

Dintr-o perspectivă sociologică, tranziția se definește ca un stadiu de dezorganizare socială, care se manifestă prin declinul regulilor sociale, slăbirea valorilor colective și sporirea practicilor individuale explozive, care copleșesc valorile colective. Reținem propunerile Școlii de la Chicago (Coulon, 1992) conform cărora : a. tranziția este însoțită de o explozie (izbucnire) a opiniei publice și a spiritului comunitar ; b. tranziția este un continuum, care trece de la organizarea socială la dezorganizare și reorganizare.

Dintr-o perspectivă politică și istorică, suntem de acord cu viziunea lui Soljenițin asupra noii societăți, născute din tranziția comunismului la capitalism. Comunismul nu este complet dispărut ; veriga cea mai rezistentă s-a menținut. O bună parte a membrilor nomenclaturii s-a declarat democrată. Unii pretind chiar că au fost dintotdeauna democrați (cazul unor membri F.S.N. din România). Nomenclatura a invadat noile structuri ale statului și instrumentele puterii și s-a metamorfozat în noua clasă a întreprinzătorilor și a rechinilor finanțelor. Democrația și liberalismul economic, cele două caracteristici principale ale capitalismului sunt astfel invadate de vechea nomenclatură. *Cum aş putea califica toate acestea?* După Soljenițin „Este un fel de corcitură-hibrid fără precedent în istorie, despre care nu știm cum va evolua”. Pentru ca oamenii umili să aibă forță nu trebuie să sufere umilința milionarilor care se afișează cu amabilitate, nici a noilor îmbogățiți, a pușlamalelor sau a birocraților care spală banii Partidului Comunist.

Dintr-o perspectivă economică, vom lua în considerare cel puțin trei modele de liberalism economic : 1. modelul american care privilegiază valorile individualiste, de competiție și de reușită ; 2. modelul japonez care privilegiază valorile de întreprindere, pentru performanță și competiție ; 3. modelul european care acceptă valorile sociale comunitare, capabile

să contracareze riscurile unui capitalism sălbatic și individualist până la exces.

Se vorbește și de un al treilea tip de societate, jumătate capitalistă și jumătate socialistă, care va fi capabilă să se alcătuiască din caracteristicile bune ale celor două : economia socială de piață și Statul care se află în centrul economiei pentru a proteja cetățeanul printr-o redistribuire a veniturilor (modelele suedez, francez sau chinez).

Fiecare dintre țările foste comuniste își va căuta, probabil, propria cale și propriul model, în funcție de tradițiile istorice și de legăturile istorice cu celelalte țări europene occidentale.¹

2. Dezorganizarea și reorganizarea comunicării

Într-o societate democratică, discursul dominant „nu este manifestarea unui set monolitic și static de curente ideologice (Williams, 1983) și culturale (Carey, 1989) : complexitățile sale, care reflectă noile structuri în schimbare ale puterii, sunt structurate de o combinație în continuă mișcare și potențial contradictorie de opțiuni, ipoteze și opinii ale elitelor socio-economice și intelectuale”.

Hall (1979, p. 343—44) făcând referire la cei care produc și controlează mesajele, precizează că „aceasta este o pluralitate de discursuri dominante : care nu sunt în mod deliberat alese de criptologi pentru a reda evenimentele în viziunea ideologiei dominante, ci constituie zona de semnificații din care ei trebuie să facă selecția”.

Într-adevăr, vom constata că în România de după decembrie (1989), discursul dominant este în raport de dominare ; în fiecare moment el este rezultatul confruntării discursurilor aflate în competiție. Chiar dacă ne dăm seama că explozia societății și a opiniei publice este însoțită de o multiplicare a „definițiilor situației” (Coulon, 1992) vom lua în considerare numai „narațiunea principală” (Collins, 1989), pentru a face vizibile forțele prezente în tranziție, cât și competiția publică dintre viziunile lor asupra tranziției. Vom identifica astfel patru tipuri de discurs : *oficial*, *de opoziție*, *alternativ* și *populist*, ca cele evocate de Hall (1979), Williams (1983), Escobar (1989) și Herman (1991), care sunt în competiție pentru a se impune ca discurs dominant.

Ocazional, unul sau altul dintre aceste patru discursuri reușește să-și impună viziunea sa asupra realității. Discursul *dominant* este când un discurs *oficial* sau de *opozitie*, când unul *alternativ* sau *populist*. Un discurs devine dominant atunci când reconstruirea simbolică a realității se potrivește nevoilor și aspirațiilor simbolice ale mării majorității a societății.

¹ Iată în acest sens, câteva reflecții ale lui Ion Duca, omul politic român din perioada interbelică, despre tranziția din România, în 1859, de la principat autohton la monarhie constituțională de tip german.

„O țară căreia îi lipsește noțiunea de timp în sensul preciziei nemțești, o țară de aproximație, în care pulsațiile de entuziasm violent se însoțesc cu o descurajare bruscă și cu plictiseală . . .

În această țară cu obiceiuri ușoare, (o țară) a nerăbdării și agitației, Carol I vroia să impună siguranța, răbdarea și seninătatea. Într-o țară, în care vicisitudinile Istoriei au făcut imposibil orice scenariu-program, el încerca să stabilească scopuri precise, care trebuiau atinse repede . . . într-o țară cu mentalitate orientală, bizantină, el vroia să sădească spiritul occidental ; (. . .) de altfel, bizantinismul țării l-a și influențat, în final. (Duca, 1992, p. 114).

Discursul *oficial* tinde să întărească statuquo-ul. Este mult mai dinamic ca celelalte. Pentru rapida reorientare a acestor eforturi de propagandă și a credibilității (Escobar, 1984), discursul oficial reia, în continuu, idei, simboluri, imagini, vehiculate de celelalte discursuri aflate în competiție.

Discursul *opozitiei* critică ordinea stabilită și punctele de vedere avansate de putere, în legătură cu gestiunea societății; el subscie, în general, la același set de teme și premise avansate de discursul oficial (Herman, 1991) pentru a i se opune acestuia.

Discursurile *alternative* se angajează efectiv în reconstrucții simbolice diferite ale realității. Ele lansează adevărate provocări discursului oficial și celui al opoziției. Orice reflecție alternativă se vrea avangardistă și diferită într-atât încât ajunge adesea să-și depășească proprii referenți ideologici (Herman, 1991).

Discursurile *populiste* operează la nivelul cotidianului; ele adoptă când un discurs de opoziție, când unul alternativ, rămânând totuși într-o discursivitate destul de conservatoare, deci aliniată la discursul oficial. Această aliniere exprimă influența pe care discursul oficial o are asupra factorilor comunicării.

Populiștii încearcă să pătrundă în mediile de informare pe care discursul dominant le utilizează de obicei; asemenea discursurilor de opoziție și celor alternative, discursurile populiste interacționează cu cel dominant și ocazional, îl influențează (Herman, 1991).

În privința raportului de forțe rezultat din confruntarea celor patru discursuri aflate în competiție, considerăm că în România, discursul oficial construiește parametri semnificativi și termenii utilizați pentru dezbateră publică asupra realității. Semnificațiile sunt criticate de discursurile de opoziție și sfidate de cele alternative care propun idei noi și sensuri noi ale terminologiei; uneori chiar noi legiferări.

În schimb, discursul oficial, prin dinamismul și reorientarea sa simbolică, reconstruiește rapid sensul ideilor și termenilor în dezbateră; reluând în special propunerile discursurilor populiste manifestate în conversații și fapte diverse, propunerile făcute de opoziție și chiar ideile noi lansate de discursurile alternative, discursul oficial încearcă să se legitimizeze drept discurs al unității. În timp ce discursul de opoziție și alternativ operează o segmentare a opiniei publice, cel oficial se asociază unei sarcini de împlinire, în numele întregului popor. În acest scop, face apel când la valorile umaniste universale ale democrației provenind din discursurile de opoziție și alternative, când la valorile populiste ale patriotismului local. Într-un context de explozie socială și morală, discursul oficial devine ideologic discret, dar vorbește, în mod strategic despre Unitate, prosperitate și gestiunea crizei. Este probabil, singura retorică ce pune ordine psihologică în dezordinea realităților cotidiene pentru o parte importantă a populației.

În România, revoluția din decembrie 1989 a început efectiv prin eliberarea comunicării (Stoiciu, 1990). O dată cu adunarea populară din 21 decembrie, în Piața Republicii, ritual obișnuit al practicii colective de supunere, primele strigăte de mânie: „Jos Ceaușescu! Libertate!” vor rămâne în istorie, oriunde în lume; transmisia TV, suspendată în urma gestului de neînțelegere și derută al conducătorului, înregistrase

astfel, în direct, eliberarea cuvântului public și începutul revoluției. În chiar ziua căderii regimului lui Ceaușescu, apărea primul ziar liber (*Libertatea*)³ și, un an după aceea, existau deja peste 1000 de ziare.

În România lui Ceaușescu nu se auzea decât o voce, cea a guvernului; toți factorii comunicării erau confiscate în slujba discursului totalitar. Informația mediatică stabilea ce trebuie spus sau ce nu trebuie spus: ea dicta normele și se impunea în ansamblul normelor, regulilor, interdicțiilor care controlau comportamentele indivizilor între ei și în societate (Ed. Morin 1981, p. 48).

O dată cu căderea lui Ceaușescu, am asistat, de la o zi la alta, la o violentă revoluție a comunicării.

Astăzi, comunicarea seamănă cu un spațiu fărămițat al opiniei publice. Chiar dacă tipologia discursurilor în competiție are contururi fragile, putem lua în considerare patru discursuri: oficial, alternativ, de opoziție, populist — ea reprezentând „narațiunea principală” în spațiul confruntării publice.

Analiza care urmează este făcută prin observarea peisajului comunicational românesc și din lectura sistematică a ziarelor din perioada respectivă (XII 1989 — V. 1993)².

3. Discursul oficial: construcție și deconstrucție simbolică

Acest discurs este legat în principal de evoluția politică a Frontului Salvării Naționale (FSN) care, la început s-a identificat ca „emanație a revoluției” și într-o a doua etapă, ca „reprezentantul democratic ales de popor”.

Ca operatori ai acestui tip de discursivitate simbolică, includem ziarele³, Radioul și Televiziunea⁴ și demonstrațiile de stradă.

Am identificat trei secvențe de reorientare simbolică, la nivelul tematicii și retoricii discursului oficial al FSN: 1. legitimarea puterii prin utilizarea mitologiilor politice privind unitatea, Diavolul și conspira-

² Lectura noastră nu este una de conținut, ci o interpretare simbolică a spațiului comunicării. Sugestiile noastre, orientate spre reconstrucția mitologică a realității tranziției, iau în considerare latura interpretativă, mai ales unghiul aspectului tematic și retoric. În timp ce aspectul tematic se referă la unghiul explicativ și la modelul narativ în care se înserează evenimentul, aspectul retoric reflectă procedeele narrative utilizate pentru prezentarea și încadrarea evenimentului. Am abordat, deci, modalitățile de interpretare și de prezentare a unui eveniment în funcție de dominantele simbolice: titluri de articole, lozinci, mitinguri, rime în cântece, graffiti.

³ „Adevărul”, „Libertatea”, „Azi”, până la despărțirea FSN în FDSN (Ion Iliescu) și FSN (Petre Roman), în septembrie 1991, „Curierul Național”, „Democrația”, „Azi”, „Dimineața” și „Realitatea Românească”.

⁴ După o primă etapă de beție romantică și de libertate, Televiziunea a inclinat din primăvara lui 1990, de partea puterii. Evoluția televiziunii între decembrie 1989 și vara lui 1990 rămâne, poate, cel mai bun exemplu de criză morală acută suferită de mijloacele de informare românești. În timpul crizei din decembrie, Televiziunea a fost în centrul a tot ceea ce se petrecea: legătură de luptă, legătură de solidaritate națională, contact cu strălănătatea, deșteptarea și creierul revoluției, sufletul și inima națiunii: a jucat în același timp rolul de observator și de participant activ al și la revoluție. (Stoiciu, 1991). Din primăvara lui 1990, prin modul de a prezenta trunchiat evenimentele din Piața Universității și campania electorală, Televiziunea devine sprijinul discursului oficial. Prezentând punctele de vedere ale mișcărilor sociale și politice non-conformiste, ea rămâne prin știrile difuzate, un factor de comunicare în slujba statu quo-ului.

torii (Girardot, 1986). Această orientare se datorează mai ales confruntării cu discursurile de opoziție; 2. căutarea credibilității printr-un discurs tehnocrat „fără ideologii”. Această orientare strategică este rezultatul confruntării, mai ales cu discursurile alternative; 3. FSN ca „eliberator cultural”. Această orientare se datorează mai ales confruntării cu discursurile populiste.

3.1. Legitimarea puterii

Într-un prim timp, legitimarea FSN a fost justificată de denunțarea dictaturii lui Ceaușescu, a tiraniei ceaușiste. Apoi, încă de la primele contestări ale legitimării FSN-ului, se răspunde prin apel la Unitate împotriva terorii străzii: „Sediul guvernului atacat și devastat de vandali” („Libertatea”, 19 februarie 1990).

În timpul campaniei electorale, sloganurile utilizate de acest discurs oficial încearcă să întărească ideea că FSN este „emanația revoluției”: „România, nu uita, frontul e inima ta” („Dimineața”, 19 mai 1990) sau „Nu aveți ce face, Iliescu place” („Dimineața”, 8 mai 1990) sau „Iliescu nu ceda, muncitorii-s de partea ta”. Urnele au vorbit și FSN s-a instalat solid la putere.

În vara lui 1990, o dată cu prima sosire a minerilor la București și atacul acestora asupra studenților din Piața Universității, a sediilor unor ziare și ale partidelor de opoziție, libertatea de comunicare și de exprimare va apărea cu adevărat amenințată de guvern.

În 1991 începe reorientarea spre opoziția pro-monarhistă: „*Ce naiba, Majestate, era cât pe ce să mă sperii!*” („Adevărul”, 29 septembrie 1991) făcându-se să se creadă în eventualitatea unui proiect de lovitură de stat al fostului rege Mihai, în timpul revoltelor minerilor. Se descoperă conspiratori: „*Teribila captură de la Tulcea, desfășurarea acțiunii teroriste și curajoasa intervenție care a anihlat-o*” („Adevărul”, 29 august, 1990).

Conspiratorii sunt pe rând „străini care vor să cumpere și să ruineze țara” sau studenți din Piața Universității care sunt „golani”, sau chiar intelectuali care cedeză de bună-voie sau inconștient manipulărilor străinilor, studenților și monarhiei.

Retorica invocă mitologiile politice ale Unității în fața demonilor și a conspiratorilor, pentru a legitima și a consolida *statu quo*-ul, în timp ce orientarea tematică face parte din context.

3.2. Discursul tehnocrat de strategie a credibilității

Situația economică se degradează serios în 1991 și o nouă sosire a minerilor la București are ca rezultat căderea primului ministru Petre Roman; pentru a treia oară, străzile capitalei sunt martorul unor confruntări violente. Se vorbește de „seiziunea din interiorul frontului: FDSN — gruparea Iliescu și FSN — cea a lui Petre Roman” („Libertatea”, 15 martie 1991).

Începând cu septembrie 1991, discursul oficial devine mai mult tehnocrat, decât politic. Se vorbește despre gestiunea economică a țării: „*Convertibilitatea leului și unificarea cursului de schimb; nu se vor petrece minuni*” („Adevărul”, 5 noiembrie 1991). „*Agricultura este amenințată.*

O primăvară tulbure ne așteaptă". Avertisment : mari suprafețe arabile riscă să rămână necultivate. Semințele sunt insuficiente și de proastă calitate („Adevărul”, 11 februarie, 1992). Titluri : „Prețul alimentelor : al 3-lea val” ; „Privatizarea : cum a fost gândită, cu ce seamănă ea astăzi” ; „Shell a patra mare companie petrolieră care investeste în România” („Adevărul”, 14 august 1992). Sau „Lacul de acumulare are un deficit de 2,8 milioane metri cubi ; apa este oprită 10—12 ore pe zi”. Se vorbește de hoți („Escrocheria, de la Fundația tinerilor : după ce au tocat zeci de milioane, au furat până și frigiderul”) („Adevărul”, 6 ianuarie 1993).

Se manifestă interes, asemenea discursurilor alternative, pentru gestiunea economică, socială și morală a țării, fără o poziție ideologică clară. Tematica și retorica sunt orientate spre decizii strategice care vizează valorile globale ale tranziției : prosperitatea, justiția, munca. Aceasta permite FSN-ului să-și caute o credibilitate de partid de „salvare națională”, singurul capabil să realizeze unitatea națională.

3.3. Discursul eliberării culturale

În toamna lui 1992, Bucureștii sunt gazda megaspectacolului lui Michael Jackson. Starul vine în misiune de „salvator” al tineretului român și a copilăriei românești aflată în suferință. El apare ca un erou al armoniei universale. Toată lumea respiră același aer, din moment ce, așa după cum declara un ziar populist : „este primul eveniment de acest gen la București și reprezintă strălucirea emoției de care toți au fost privați până atunci” („Pop, Rock și Show”, 11 octombrie 1992). În această atmosferă de celebrare și eliberare culturală, FSN a știut să profite de importanța simbolică a acestei ocazii.

Poliția, atâta timp asociată cu coerciția cetățeanului și apărarea puterii, devine prietena tinerilor, se produce o comuniune în același ritual. „În timpul spectacolului, fetele caută consolarea afectivă a emoțiilor lor puternice, în brațele polițiștilor de ordine”. Ziarele oficiale abundă în fotografii ale curajoșilor polițiști care mențin ordinea într-un context apolitic.

Președintele Iliescu declară spectacolul lui Michael Jackson „cel mai important eveniment din 10 ani de diplomație cu Vestul” ; „cel puțin, adaugă președintele, Vestul ne va recunoaște drept o țară europeană, nu ca un nume străin pe harta lumii”. Încurajând valorile populiste, atât ca patriot cât și ca eliberator cultural universal, Iliescu se afișează braț-la-brăț cu Michael Jackson, în numeroase fotografii. Un președinte și o vedetă angajați amândoi în misiunea de a predica armonia socială („The European”, 11 oct. 1992, p. 22), iată mesajul simbolic transmis mulțimii în delir.

3.4. Discursul oficial, un discurs dinamic

Se constată că discursul oficial își caută tematica în ideile și perspectivele tranziției care se impun vieții cotidiene ; această tranziție este pe rând, politică, economică sau culturală.

Retorica este axată, într-o primă etapă, pe mitologiile politice ale unității în fața demonilor și a conspiratorilor. Când imaginea politică a

FSN devine dezastruoasă⁵, se preferă o retorică tehnocrată, în care strategiile înlocuiesc vidul ideologic. În sfârșit, când țara sărăcește, se adoptă o retorică populistă de „eliberare culturală”.

Discursul oficial este centrat mai întâi pe dușmani și pe conspiratori — Ceaușescu și demnitarii săi, opoziția anaeronică, studenții, intelectualii, monarhiștii; asociază apoi FSN-ul la Unitatea țării, care se face în jurul unor valori când universale (în confruntare cu discursurile alternative), când locale și naționaliste (în confruntare cu discursurile populiste).

Ne dăm seama astfel, că forța de manipulare a discursului oficial rezidă efectiv în dinamica sa de reorientare simbolică în raport cu discursurile aflate în competiție.

4. Discursurile de opoziție: de construcție și reconstrucție simbolică a discursului oficial

Ni se par semnificative două perspective ale opoziției: opoziția partidelor „istorice”, dizolvate de comuniști după al II-lea război mondial și mișcarea pro-monarhistă care provine din elitele intelectuale.

4.1. Opoziția partidelor istorice⁶

Reconstruirea simbolică a realității, practică prin discursurile partidelor istorice, fondată de cele mai multe ori pe acuzarea puterii și evocarea României istorice din perioada interbelică, nu era suficientă pentru a fixa legitimitatea discursului lor. Identificându-se cu cei uzurpați de Partidul Comunist Român în timpul celor 45 de ani de regim totalitar și apoi uzurpați de FSN după 1989, partidele istorice au resuscitat maniheismul propagandei comuniste: „Noi suntem cei Buni, care luptăm împotriva Răilor istorici”. Dar o opinie publică fărămițată în părțile nu se putea recunoaște în acest binarism maniheist.

Mai mult chiar, faptul că majoritatea mitingurilor organizate de partidele istorice sunt legate de miza electorală, nu face decât să submineze și mai mult lipsa de credibilitate. Recreând aceste partide dizolvate de comunism, militanții lor refugiați în străinătate (Radu Câmpeanu sau Ion Rațiu) ori marginalizați în țară (Corneliu Coposu) au fost receptați ca niște politicieni anaeronic, incapabili să înțeleagă complexitatea moștenirii comuniste și a tranziției.

4.2. Mișcarea pro-monarhistă

Discursul de opoziție este susținut de 2 valori: critica puterii și retorică pro-monarhistă; ziarul „România Liberă” și mișcarea Alianța civică reflectă aceste valori.

⁵ Este vorba de cele patru descinderi ale minerilor din Valea Jiului, la București și de sciziunea F.S.N. în două, în urma divergențelor dintre cei doi lideri, Hiescu și Roman.

⁶ Principalele ziare de opoziție istorică: „Dreptatea” (PNȚed), „Cotidianul” (PNȚed) „Viitorul” și „Viitorul românesc” (PNL).

4.2.1. Ziarul „România Liberă”

Din decembrie 1989, ziarul „România Liberă” s-a dovedit a fi orientat spre descoperirea adevărului și a „principalilor implicați, la ora adevărului” (R.L., 26 ianuarie 1990). Demnitarii PCR implicați în „procesul celor patru” sunt interogați, se dau publicității biografiile ne-retușate ale tiranului și soției sale, carnetele de note din școala primară, ba chiar se dezgroapă trecutul, se atacă dosarele cândva „tabu”: lagărele de concentrare, Securitatea.

Dar, începând cu ianuarie 1990, ziarul începe atacurile contra FSN și a „emanației în pijama”, „*Iluziile n-au durat decât o lună. Să fi murit atâția români degeaba?*” (R.L., 25 ian. 1990), sau un alt titlu „*A cui este vina? Armata a fost autorizată să tragă?*” „*Plângând pe stradă*” (R.L. septembrie 27, 1991). Numeroase sloganuri reluate în ziar, asociază Securitatea, FSN-ul și ziarele oficiale; „Securiștilor de bine nu le este frică de cădere, căci ale noastre sunt « Dimineața », « Adevărul », « Libertatea » și mereu fidelul « Azi »”.

Acest discurs de opoziție se referă și la haosul economic și social al cărui principal responsabil este FSN. „*București, expresia confuziei, a violenței și a disperării*” (R.L. 29 sept. 1991). „*Turismul românesc ruinat de noici sau de sabotori*” (27 septembrie 1991) „*Răul care zace în noi*” (R.L. 27 oct. 1992). „Tineretul Liber” și „Adevărul”⁷ se alătură ziarelor opoziției pentru a critica starea socială și morală a țării. „*Puterea în toată splendoarea ei/Un sac de cartofi echivalează cu salariul pe o lună*”. (T.L. 21 ianuarie 1992). Este criticat și haosul moral al țării, datorat proastei gestionări a tranziției, condusă de FSN.

Orientarea monarhistă este transparentă atât la nivelul tematicii, cât și al retoricii discursului.

Vizita regelui Mihai la Paris este cuprinsă într-o pagină și jumătate de corespondență specială, fotografiile și mesaje (R.L. 17 septembrie 1991), iar cea de la București pe 4 pagini (R.L. 8 noiembrie 1991); se publică un discurs al regelui cu titlul „*Renaștere morală și spirituală*” (R.L. 12 martie 1991).

Monarhia este legitimată în opoziție cu neo-comunismul FSN-ului: „*Monarhia constituțională din România. Calea Regală, Calea Regală*” (R.L. 8 noiembrie 1991).

4.2.2. Alianța civică, între discursul de opoziție și o adevărată alternativă

Apărută la sfârșitul anului 1991, această organizație „tinde să instituționalizeze energia dezlănțuită a străzii pentru a converti erupția protestatară în opoziție democratică” („Sfera politică”, 1993, nr. 3.). Ea reprezintă un fenomen politic specific tranziției de la comunism la capitalism, în sensul că nu are trecut nici afiliere politică internațională. Se vrea o alternativă democratică într-o societate polarizată între o majoritate conservatoare (fie discursul oficial al statu-quo-ului și cele populiste) și o minoritate de opoziție, inefficientă. Se vrea reprezentanta societății civile dar rămâne, de fapt, partidul intelectualilor pentru intelectuali.

⁷ „Tineretul liber”, apărător al FSN-ului și al lui Ion Iliescu până la sfârșitul lui 1991, începând cu 1992, va trece de partea opoziției. „Adevărul” devine un ziar mai curând independent.

Opuându-se anarhiei și decadenței morale, ține un discurs umanist, civic, cu declarații de principii generale, dar de stângăcie politică de neerezut. Se caută să se creeze conceptul de om „nou”, reproducând invers discursul comunist; se recuperează mitologia revoluționară din decembrie 1989 și Piața Universității, prin mass-media și mitinguri, pentru a o topi apoi într-un discurs pro-monarhist. Se cere ca „abdicarea din 1947 să fie revocată și să fie lăsată regelui posibilitatea de a reveni în România. Aceasta nu înseamnă transformarea în mișcare monarhistă, ci revenirea la un stat de drept”. („Noua alternativă”, 1991, nr. 21, martie, p. 55). Dar, în afara opoziției (numai circa 11% din populație dorește reîntoarcerea la monarhie), este o convingere utopică să credem că 45 de ani de istorie se pot șterge cu un singur gest.

În iulie 1991, Alianța Civică, organizație apolitică, creează Partidul Alianței Civice (PAC) pentru a se „confrunța, pe de o parte, cu partidele istorice incapabile să dezvolte programe politice și, pe de altă parte, cu organizațiile naționaliste” („Noua alternativă”, 1991, nr. 23, p. 54). Procedând astfel, Alianța Civică reface același drum, criticat de atâtea ori, pe care FSN-ul îl urmase (dintr-o așa-zisă emanație a revoluției, FSN-ul se va transforma în partid politic). În plus, în interiorul Alianței civice apare clivajul între segmentul politizat și cel nepolitizat.

PAC-ul se orientează spre critica sistematică a programelor elaborate de guvern. Nu scapă nici Constituția din 1991 (calchiată după modelul francez și belgian, fiind prima Constituție democratică din toate țările Europei de Est), nici reforma economică, judecată prea liberală într-o zi, dar prea conservatoare a doua zi. Singura alternativă propusă rămâne revenirea la monarhie: „*Cui i-e frică de regele Mihai?*” (A.C., 26 iulie 1991) sau „*Regalitatea și independența: procesul comunismului*” (A.C., 24 aprilie 1991). La alegerile din 1992, PAC și AC vor duce o luptă de culise pentru a prezenta un candidat comun al opoziției; dar confuzia a luat amploare prin faptul că se insistă să se prezinte un candidat la președinția țării, considerându-se totodată Constituția ca nelegitimă.

În cele din urmă, PAC și celelalte organizații apolitice intelectuale s-au devotat cauzei accelerării reformelor și privatizării, cât și capitalismului cu orice preț. Dar, este prea-bine cunoscut faptul că reformele brutale favorizează castele foștilor nomenclaturiști, care dispun de capital și sunt singurile capabile să cumpere întreprinderi, ieșite din proprietatea statului. Ajungem astfel la o situație paradoxală în care intelectualii opoziției militează, în mod indirect, pentru îmbogățirea legitimă a foștilor comuniști.

În concluzie, angajarea politică a intelectualilor români din opoziție, începând cu 1989, se caracterizează printr-o inabilitate politică funciară; ambiguitatea luării lor de poziție — monarhiști și republicani, apolitici și devotați unor cauze eminamente politice, partizani ai unei întoarceri înapoi și aclamând o eră nouă, condamnând metodele comuniste și imitându-le — a contribuit la menținerea neîncrederii populației. Într-un fel, au continuat să ducă o politică defensivă și conciliantă, ca pe vremea comunismului.

Reaparitia partidelor istorice în România după prăbușirea comunismului se explică într-adevăr prin absența unei opoziții intelectuale și civice organizate. În timp ce în celelalte țări foste comuniste mișcările

civice organizate au precedat apariția noilor partide politice, în România, partidul Alianței Civice apare târziu (iulie 1991). PAC rămâne încă un partid izolat care se adresează unui mic segment al societății (tineri, orășeni și intelectuali); mâine ar putea deveni o alternativă reală, cu condiția să se adreseze efectiv ansamblului societății civile, și cu condiția să găsească strategiile politice corespunzătoare.

Discursurile de opoziție au o orientare tematică ce gravitează în jurul aceluiași grup de idei, utilizat de discursul oficial (Herman, 1991); retorica lor simbolică recurge la deconstrucția discursului oficial și la reconstrucție prin negativitate. Ele nu reușesc să atragă decât un mic segment al societății.

5. Discursurile alternative și retorica monarhistă

Aceste discursuri provin de la elitele intelectuale; cu o retorică metaforică sau elitistă, ele se orientează spre reconstrucția morală și spirituală a identității românești.

Ni se par semnificative, două alternative strategice de reconstrucție identitară: modelul rupturii de comunism și cel al moștenirii.

În primul model, se vorbește de reînnodarea legăturilor cu Europa și cu valorile universale; moștenirea comunismului ar trebui să se șteargă definitiv: istoria ultimilor 40 de ani este considerată ca o simplă paranteză a cărei moștenire nu trebuie asumată. De care nu trebuie să răspundă nimeni (Noua alternativă”, 1992, decembrie, nr. 27, p. 50). Operatorii acestei alternative sunt Grupul de dialog social (GDS), revista „22”, alte reviste de avangardă culturală⁸ și organizații de factură culturală.

Pentru al doilea model, reconstrucția morală a identității românești trebuie să cadă la învoială cu greaua moștenire a comunismului. În spațiile acestui tip de discurs regăsim, în primul rând, o parte a exilului intelectual. Principalul operator al acestei alternative este filmul lui Lucian Pintilie „Balanța”.

5.1. GDS și modelul raptului

Grupul GDS, fondat la sfârșitul lui decembrie 1989, grupa atunci reprezentanți ai majorității intelectualilor români, scopul lor era să „păstreze un rol strict educativ și pedagogic în formarea unei culturi politice democratice și cu propensiunea retragerii în sfera culturii” („Noua alternativă”, nr. 17, 1990, p. 40).

Acest discurs este caracterizat de două elemente: retorica elitistă și orientarea spre mitul unui paradis pierdut; marea cultură dintre cele două războaie și locul României în Europa.

⁸ „Dilema” - director Andrei Pleșu. „Tinerama” (Max Bănuș). „Meridianul” (Guguț), „Contrapunct”, al Uniunii Scriitorilor. Editura „Humanitas” poate fi și ea considerată ca oferind o astfel de alternativă.

Retorica elitistă

Grupul ODS este moștenitorul în linie directă al modelului școlii de la Păltiniș⁹ și al disidenței intelectuale prin elitismul individual.

„Elitismul hermeneutic și obscur, o orientare tematică departe de preocupările cotidiene ale populației nu abandonează convingerea că societatea românească, bolnavă de comunism, poate fi vindecată și tratată de medicina spirituală și de cei care îl citește pe Platon în original” (Stoiciu, 1992).

Sunt interesante de studiat, în detaliu, numerele revistei „22”, apărute în ajunul alegerilor, sau în timpul revoltelor, pentru a descoperi o prăpastie de necrezut între realitatea străzii și reflecția spirituală asupra tranziției, profunde dar și oarbe. Am asistat noi înșine la un seminar special de studii politice ținute de un grup de intelectuali ai GDS (în vara lui 1990, în aceeași zi cu cea de a treia descindere a minerilor în București). Într-o perioadă de evasi-război civil, cu studenți bătuti și disperati care erau avizi după sfaturi și schimbare, intelectualii declamau trufaș, până la absurd: citiți-l pe Hegel, citiți-l pe Schopenhauer, veți afla răspunsul, veți ști cum să luptați împotriva bătelor minerilor.

În afara unei anumite implicații politice și strategice în evenimentele Pieții Universității „Noi de-aicea nu plecăm, nu plecăm acasă... Mai bine mort decât comunist” („22”, 4 mai, 1990), această alternativă rămâne un apel la o avangardă culturală („Contrapunct”, 15 iunie 1990) sau la o revoluție interioară și morală („22”, mai 1992), care caută mai degrabă să „plaseze valorile în memorie” decât în practică.

Întrebările recente ale intelectualilor români privind perioada comunistă și rolul lor în societate, au rămas tot la nivel retoric, de condamnare a puterii politice. Altfel, în paginile revistei „22” am asistat la o avalanșă de adjective și declarații frizând misticismul total, când era vorba de comunism. Acesta era „răufăcător, disprețuitor din punct de vedere ideologic, diabolic din punct de vedere etic, ilogic, mincinos, străin poporului român”. Pentru ei, istoria de după război este istoria țării românești invadată și oprimată de „extraterestri” comuniști. Cei care-i susțin au fost fie trădători colaboratori, fie bieți idiști care au fost mințiți (Liiceanu, 1992). Această opinie, foarte răspândită în rândul inteligenței GDS, explică de ce aceasta persistă în a vrea să instaureze monarhia, în ciuda slabului sprijin al populației pentru această formă de guvernământ.

Mitul Europei

Militând pentru democrație și valori occidentale, GDS se înverșunează să critice incapacitatea poporului român de a scăpa de „valorile sale balcanice” — spiritul de clan, solidaritatea, caracterul ardent și non-salant — pentru a accede la modernitate. Numeroasele critici aduse întregii nații în paginile revistei „22” nu fac decât să reproducă prejudecățile occidentale asupra caracterului arierat al societății românești balcanice

⁹ În timpul regimului Ceaușescu, disidența organizată nu prea exista; modelul rezistenței valorizate de disidența românească a fost cel al elitismului individual. Școala de la Păltiniș este un model elitist de terapie spirituală: paradisul spiritual, Turnul de fildes; divină solitudine în compania textelor mărețe ale lui Platon (în original), Socrate, Heidegger reprezenta, chiar dacă sub formă egocentrică, o excelentă terapie a spiritului (Stoiciu, 1991).

trezind astfel orgoliul naționalist al populației. Discursul oficial nu întâmpină nici o dificultate în a se erija în partid de „mare sensibilitate națională”, lansând sloganuri de genul „Nu ne vindem țara”, „Vrem democrație originală”.

Populiștii, la rândul lor, își pot justifica ușor discursul prin numeroase sloganuri care afirmă „nu ne-am hrănit speranța din tăcerea altora (aluzie la elitismul intelectual), ci pe vorbele patrioților și naționaliștilor”.

Făcându-se mesagerul valorilor elitiste și cosmopolite, ignorând influența discursurilor populiste și naționaliste, acest discurs elitist nu poate accede la o legitimitate națională („Libertatea”, 8 februarie 1993). Atâta timp cât va persista în această viziune de ruptură cu trecutul comunist și cu majoritatea societății, va lăsa monopolul popularității unor forțe conservatoare sau populiste (PSM și Partidul România Mare).

5.2. Modelul moștenirii

Nu este deloc surprinzător faptul că opera artistică cea mai reușită, care a înfățișat regimul comunist, a fost filmul „Balanța” realizat de Lucian Pintilie, (regizor revenit din exil). Acest film înfățișa moștenirea societății comuniste așa cum era, fără machiavelism și simplism; eroii principali supraviețuiesc pentru că sunt cruzi și turbați, polițiștii sunt brutali, dar au simțul umorului, agenții securității își fac datoria, dar și ei întâmpină greutăți, primarul satului cere preotului să cânte cântece nu prea ortodoxe, iar acesta se execută cu bucurie, în timp ce totul se petrece între absurd și ușurința de a se descurca. Scena sărbătorii din sat, sau în jurul aceleiași mese, eroii principali, agenții securității, militarii, funcționarii și țărani, care împărtășese într-o stranie comuniune, mâncarea, umorul și grijile, fiind mult mai reprezentativi pentru România sub regimul Ceaușescu, decât dihotomia proslăvită de elitiști „Noi și extraterestri”.

Filmul înfățișează moștenirea, la sfârșitul regimului Ceaușescu. Totul se prăbușește. Nu rămân decât zbiri, sticleții, delatorii și alții, atinși de frică și de haos. Cele 2 personaje pornesc o luptă violentă cu acest mediu, în care imaginarul se declină la cotidian (bețivii, criminalii, nebunii, furioșii); cu un simț visceral al derizivității ei încarnează revolta și speranța românilor. Filmul este un exercițiu colectiv de exorcism: „trebuie să ne uităm în oglindă și să spunem: iată ceea ce suntem”. Datorită acestei nevoi imediate de a-și spune și de a înțelege punctul de plecare al schimbării adusă de prăbușirea comunismului, filmul rămâne un punct de referință.

În concluzie, din 1989, inteligența românească, derutată dar convinsă că are dreptate, nu a produs o judecată politică valabilă asupra perioadei care se încheiase. Discursul său moral lansează veritabile alternative de tranziție spirituală, dar este amenințat de prăpastia dintre elită și societate și de lipsa strategiilor politice.

Poate că polonezul Adam Michnik reușește cel mai bine să descrie dilema intelectualului de azi, în procesul tranziției sociale. Cum să facem alegerea între adevărul absolut, ideile bune, principiile sănătoase și eficacitatea politică, astfel încât să putem proteja democrația atât de fragilă.

De altfel, disidenta românească Doinea Cornea va mărturisi în cartea sa : „Cred că GDS ilustrează cel mai bine pasul greșit pe care societatea românească l-a făcut.

Poate am pierdut din vedere că într-o stare de urgență, politica primează asupra organizării societății civile, că era mai important să ne constituim imediat în forță politică ?” (p. 172).

6. Discursurile populiste și defularea colectivă

Două modele ne apar semnificative : 1. presa de senzație care funcționează după regulile pieții : este orientată spre faptul divers sub toate aspectele : crimă, sinucidere, viol, sex, porno, înfracțiuni, caleemie. Această presă se vinde bine și nu depinde de subvenții, ca presa alternativă ¹⁰ ; 2. presa naționalistă, sub formă extremistă sau procomunistă ¹¹.

Aceste două orientări vor încuraja, prin conservatorism, discursul oficial.

6.1. Faptul divers și presa de senzație

„*Evenimentul zilei*” : *Faptul divers descriptiv*

Faptul divers impune o retorică îndrăzneată, alertă și percutantă. Iată titlurile unei singure pagini, a unei singure zile : *Holera se estinde; Escrocheriile unui lider de partid; Sângele : o afacere rentabilă; Freudă comisă de reprezentanții țărănilor; Violuri cu cântec; Procesul („Momentul” 19 sept. 1991), sau în „Evenimentul zilei” (11 aprilie 1993) : „Stenograma unei ședințe în care se exorcitează dracii ascunși în corpul unei femei; Mesaj înfricoșător al Fecioarei Maria către umanitate; Și-a ucis amanta și a ținut-o în frigider; Accident mortal; Moartă, violată și ciopârțită; Nimeni nu are sâni mai frumoși ca ai mei”.*

„Evenimentul zilei” prezintă în fiecare zi o serie de informații conform principiului celor patru S : sex, scandal, scârbos și spectaculos. Este ziarul care se vinde cel mai bine ¹². Majoritatea cotidienele au început să imite această tendință, pentru a-și atrage cititorii care le abandonau. Au introdus rubrici de „fapt divers”; crimele, astrologia; catastrofele au invadat paginile cotidienele. Detestat, acționat în judecată pentru diverse anchete și defăimări, „Evenimentul zilei” este citit de toată lumea. Populismul său este al faptelor, al descrierii făcute despre acestea. Ziarul este locul unei participări imaginare la viața comunității, prin participarea la un spațiu civic constituit din crime, violuri și catastrofe. Bârfa și strada reprezintă principalele sale surse de informație.

¹⁰ Publicațiile „Infractorul”, „Prostituția”, „Ora”, „Momentul” și mai ales „Evenimentul zilei”, apărute în 1992.

¹¹ Revista și partidul : „România Mare”; „Vremea”, „Europa” sau „Totuși iubirea”. Această presă extremistă are 1 milion de exemplare tiraj.

¹² „Evenimentul zilei” are un tiraj de peste 600 000 exemplare, în timp ce „Adevărul” și „România liberă” : 160 000 și respectiv 120 000, iar „Azi”, officiosul FSN, doar 10 000 exemplare.

„România Mare” : dezvăluiri și calomnie

Altă publicație cu priză la public este „România mare”; aici *faptul divers* constă mai ales din dezvăluirea dosarelor secrete ale personalităților vieții publice și din calomnie. Principalele surse de informație: arhivele fostei Securități.

Apărută în 1990, după campania electorală, a cunoscut gloria în 1991, datorită tonului patronului său, foarte naționalist, este construită pe înscenare, umilirea grosolană a actorilor politici și pe recursul la trecut și invocarea secretelor. Nostalgia după Ceaușescu și prietenia față de securitate i-au adus o clientelă numeroasă, atrasă și de violența limbajului. Rhetorica dezlănțuită pe care o adoptă se opune limbii de lemn, folosită de presă timp de 45 de ani; dar prin sub-cultura vulgară se înscrie într-adevăr într-un fel de continuitate cu politica anti-elitistă a comunismului.

Este citit de nostalgici, naționaliști sau patrioți; tinerii îl citesc considerându-l purtătorul unui spirit de frondă, temerar, profesorii și profesioniștii îl citesc pentru a redescoperi voluptatea limbajului și scriiturii fără cenzură.

Revista este o dezlănțuire de retorică naționalistă, de calomnie și dispreț, libertatea de exprimare devine voluptate distrugătoare și atac împotriva tuturor.

Audiența sa se explică probabil prin faptul că revista canalizează frustrările colective: fiecare se consideră o semivictimă și semi-complicele comunismului. Violența limbajului are funcție de catharsis pentru atâția ani de refulare colectivă a urii și a revoltei, generate de dictatură.

6.2. Naționalismul: dreapta și stânga reunite

Boom-ul presei extremiste este un fapt: ea practică șovinismul și ia în răs instituțiile și manifestările democratice. Majoritatea publicațiilor extremiste este controlată de foștii comuniști care au virat spre naționalism.

Stânga și dreapta practică un discurs naționalist destul de asemănător: sunt vizate ungurii, evreii și țiganii. Unele ziare și reviste au totuși puțină reținere în titluri: „*Antisemitism? pardon, românism*” („Europa” mai, 1991) sau „*Transilvania, pământ deschis către ce? Către anexare?*” („Timpul”, 10 mai, 1991), în timp ce „România Mare” practică o retorică mai xenofobă: „*Anul 1991, anul internațional al luptei împotriva terorismului maghiar*” sau „*Mâna criminală a Ungariei. După Transilvania, ungurii atacă Bucovina și Ucraina*” (RM, 17 mai, 1991).

Naționalismul de stânga și de dreapta se înscriu prin continuitate în naționalismul ceaușist, din 1968 Ceaușescu avea să facă disidență față de internaționalismul lui Brejnev¹³.

¹³ Adrian Păunescu, lider al acestui naționalism de stânga, era organizatorul unor megaspectacole al căror scop era să întreprindă, în mod ritual, o imagine pozitivă a regimului Ceaușescu, calificat drept „comunism patriotic” sau „comunism național”.

7. Discursul dominant : reconstrucție strategică

În 1990 și 1991, discursul oficial se orientează spre legitimarea puterii; este „emanația revoluției” și după alegeri, „representant ales în mod democratic de popor”. El încearcă să recupereze pulsul colectiv al euforiei libertății cu o retorică simbolică a unității naționale față de conspiratori : partidele istorice, studenții din Piața Universității, intelectuali, monarhiștii sau iredentismul maghiar.

În timp ce naționaliștii atacă „pericolul maghiar” iar opoziția vorbește de monarhie, discursul oficial recuperează cu ușurință problema Transilvaniei, prezentată de discursurile populiste de stânga și dreapta, pentru a-l întoarce împotriva opoziției și a căilor alternative : „*Ce este de maximă actualitate și promite un viitor limpede : pericolul maghiar sau regalitatea?*” („Adevărul”, 29 septembrie 1991).

În perioada electorală din 1992, catastrofismul și epitetele sângeroase câștigau presa de opoziție. În acest peisaj comunicațional, discursul oficial al guvernului Stolojan, tehnocrat și riguros, creează o vogă a acestui limbaj care liniștește oamenii, dându-le siguranță. Într-un moment în care populația este derutată de scăderea nivelului de viață și de multitudinea consecințelor sociale, care rezultă din aplicarea reformei economice, acest limbaj de dezbateri și analiză, care implica și expertiza specialiștilor, care răspunde mai bine neliniștilor populației decât valurile agresive ale opoziției de dreapta și decât tonul filosofic al discursurilor alternative sau catastrofismul discursului de stânga.

Pentru o contra derută economică și socială, Televiziunea oferă mai mult spațiu și acoperire partidelor zise „naționale” (PUNR și România Mare), în timp ce programele privind anii regimului Ceaușescu (Memorialul durerii) sunt din ce în ce mai rare.

Constatăm astfel că pentru a-și orienta mai bine eforturile de propagandă, discursul oficial își schimbă adesea orientarea tematică și retorică; pentru a se identifica cât mai bine cu vocea majorității, este când politic, când economic, când cultural.

În timp ce discursul de opoziție și de alternativă se adresează unor segmente ale societății, discursul oficial este preocupat să se alăture, prin temele abordate și limbajul folosit, majorității populației.

Orientarea sa este politică, atunci când caută să se legitimeze, și strategică, atunci când caută să-și creeze cu atenție imaginea și credibilitatea.

Adoptând o poziție de discreție ideologică, el recuperează temele și simbolurile lansate de celelalte discursuri, pentru a reconstrui o imagine strategică, pe care marea majoritate să o accepte. Prin dinamismul tematic și continua sa reorientare simbolică, discursul oficial reușește să-și convingă electoratul, după cum au vorbit și urnele în 1990 și 1992.

În timp ce efectul democratizării presei îl constituie polarizarea politică și creșterea naționalismului extremist, discursul dominant se vrea mediatorul păcii naționale.

În timp ce discursul de opoziție, cel alternativ și cel populist amplifică explozia societății și incertitudinea față de aptitudinea oamenilor de a concepe și stăpâni o realitate în dezordine, discursul oficial se vrea liniștitor. Principalul său obiectiv nu este să construiască o ideologie coe-

rentă (valorile pe care le cuprinde sunt cu atât mai contradictorii), cât să folosească informația pentru a pune ordine psihologică în dezordinea exploziei sociale, oferind „explicații” credibile unor fenomene complexe (Bird și Dardenne, 1988).

Rămâne de văzut dacă partidele care vor guverna mâine țara au apărut sau nu pe scena confruntării publice și care va fi partidul capabil să realizeze societatea în jurul unei strategii alternative de tranziție.

8. Rolul comunicării în tranziție

Dacă mass-media sunt o oglindă „a”, și pentru societate, ele nu fac o reproducere fotografică a societății.

În perioada comunismului, imaginea mediatică a realității era o „descriere orientată a evenimentelor” în scopul creării unei pseudorealități, o „hartă a ținutului basmelor și zânelor” (Lendvai, 1968, p. 73), o altă limbă și un alt mod de a gândi (Orwell, 1984, p. 42).

Din punct de vedere comunicațional, tranziția este o erupție a realului, a unei informații puternice și bogate care aduce neașteptatul, surpriza. Informația are câștig de cauză față de ideologie; informația este cea care întreține o relație de adversitate și potențial dezintegratoare cu ideologia, astfel încât ideologia nu mai poate reacționa ca sistem coerent de idei, creat pentru a controla, primi și refuza informația (Morin, 1981, p. 37—407).

Informația devine o narațiune mitologică a evenimentului, cu propriile coduri simbolice, recunoscute de public (Bird și Dardenne, 1988, p. 80); acesta antrenează polarizarea politică și segmentarea publicului.

„Dacă vorbim cu oamenii avem impresia că societatea românească a explodat în milioane de bucăți, fiecare individ cunoaște adevărul, propriul său adevăr despre 1989, despre Securitatea, alegeri, mineri, prezent și viitor; această explozie îi dă fiecăruia dreptul de a respinge, fără apel și adesea cu violență, ceea ce nu este adevărul său unic și absolut, conducând la vacarm și la febrilitatea relațiilor” (Stoiciu, C., 1992, p. 90).

Informația nu formează opinia, ci o urmează și oferă fiecăruia posibilitatea confirmării propriilor intenții; cu atât mai mult cu cât publicarea informațiilor mincinoase și de neverificat, atinge proporții halucinante.

Sursele informațiilor rămân, ca pe vremea lui Ceaușescu, strada și zvonurile¹⁴.

În această dezordine este imposibil de nuanțat și ierarhizat gravitatea problemelor: ce este mai urgent, mai grav? Este oare gestiunea economică de vină, reflexele totalitare ale statului, reminiscențele mentalității, corupția, apariția unei noi forme de magie jumătate comunistă, jumătate capitalistă sau iredentismul maghiar?

¹⁴ Vezi expoziția foto „Bucureștii tranziției”, a lui Pierre Guimond, iunie 1993, la București,

Se amenință atât de des „că vine lupul” încât ne întrebăm ce mai rămâne din turmă.

Mijloacele de informare sunt fără îndoială libere, dar nu independente¹⁵ și suferă încă de o varietate de boli legate de „problemele economice, experiența democrației, de standardele jurnalistice adeseori foarte scăzute și de faptul că sistemul politic este instabil” (Raport de cercetare RFE, 7 mai 1993).

Prof. GINA STOICIU

Département des communications
Université du Québec à Montréal

¹⁵ Prin Consiliul Național al Audiovizualului guvernul controlează acordarea licențelor și frecvențelor radio și TV locale.